

KÜLTÜR DİN MİDİR?

Kültür terimini 17. Yüzyılda, Samuel von Pufendorf'un ilk kullananlardan olduğu söylenir. Ona göre kültür; **“doğaya karşıt olan ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan eserleridir.”**

Immanuel Kant ise kültürü **“insanın mantıksal özünden dolayı özgürce hayata geçirebileceği amaçlar, idealler bütünü”** olarak tanımlar.

Bir başka Alman filozof Herder ise kültürü **“bir ulusun, halk ya da topluluğun yaşam tarzı”** olarak yorumlar.

Antropolojinin kurucularından sayılan Edward Burnett Taylor'da, **“kültür; bilgiler, inançlar, sanat, ahlak ile insanın toplumda yaşayan varlık olması nedeniyle edindiği bütün diğer yetenekler ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütündür”** der.

Tanımlar bitmiyor. ABD'li antropologlar A.L.Kroeber ve Clyde Kluckhohn **“Kültür Kavramlarına ve Tanımlarına Eleştirel Bir Bakış -1952”** adlı çalışmalarında kültürün 164 farklı tanımını yorumlamışlar.

“Öğrenilmiş davranış” ya da **“zihindeki düşünceler”** gibi tanımlar da kültür kavramını açıklamak için kullanılmıştır.

TDK¹ Sözlüğünde ise kültür başlığının konumuzu ilgilendiren kısmı aşağıdaki ifadeler ile açıklanır.

1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.
2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce

ve sanat eserlerinin bütünü.

3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi.

4. Bireyin kazandığı bilgi.

Dikkat edilirse tanımların tümünün öznesinde insan var. Çıktılar ise; edebiyat, sanat eserleri, bireysel ve toplumsal davranışlar/ilişkiler, çevre ile ilişkiler, ritüeller, geçmiş ve gelecek algıları, inançlar, beklentiler, değerler vb...

Tüm tanımlar kültürün; özne olan insanın yaşadığı ortamdan bağımsız olmadığı ve birtakım değerlerin, içinde yaşanan olguların olumlu ya da olumsuz etkisi altında geliştiğine de dikkat çekiyor.

Sınıfsal söylemleriyle öne çıkan K. Marx da bu konuda; *"İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devredilen verili koşullarda yaparlar."*² demektedir.

Tüm bu anlatımlar kültürün, insanı bütünüyle kuşatmış bir örgü olduğunu gösteriyor. Daha ileri bir vargı ile kültürün; adeta bir görünmez el olarak insanın bağımsızlık alanlarını da belirleyen ve yönetilmesinde etkin, üst bir olgu olduğu sonucuna da varılabilir.

Sorgulamayan, analitik düşünmeyen ve bir temele dayanmayan herkes, hazır kalıpların değışmez müşterisidir.

Böyle olduğu içindir ki liderler, sanatçılar ve siyasetçiler; etkilemek istedikleri hedef kitleye, aidiyet bağlarının yüksek olduğu değerler ile yaklaşırlar ya da bunları yeniden yapılandırmaya soyunurlar. Bu şekillendirmenin yukarıdan aşağıya olması, süreci daha da çabuklaştıran bir pratiktir. Hakim siyasetin kültürel değerleri yönetsel araç olarak kullanması insanlık kadar eski bir olgudur. Peygamberler Allah (CC)'dan gelen vahyi bilgiyi yayarken en zorlu mücadeleleri toplumun ileri gelenleri

ile yapmışlardır.

Dikkat çekici bir başka konu da tarihin her döneminde kültürel değerlerin din ile paralel gelişip gitgide dine aitmiş gibi görülmesidir.

İslam'ın ilk dönemlerinde de yeni dini tercih edenlerin, eski dinlerine ve yerel kültürlerine ait bazı uygulamaları sürdürdüklerine rastlanır. Bunlardan, başka şeyleri tümüyle bırakıp, tamamen Allah'ın ipine sarılmaları özellikle istenmiştir.

Herhangi bir şeyin yaşatıldıkça ve paylaşıldıkça bireysel olmaktan çıkıp bir fenomene³ dönüştüğü malumdur. Her türlü cemaat, mezhep, tarikat vb. inanç akımları; sanat ile ilgili ekoller; etnik ve coğrafi koşulların etkilediği toplumsal anonim davranışlar, ritüeller de farklı değildir.

Bugün bile, birçok hurafeyi yaşatan ama Müslüman'ca tavırlardan da taviz vermediği için bu tür yanlışları sanki dinin bir parçasıymış gibi algılatanlara tanıklık etmekteyiz. Şans,

uğursuzluk, bereket, bela, kurtuluş, refah, felaket, kahr, nazar, selamet vb. telakkiler ile ihdas edilmiş masum gibi duran uygulamaların arka planında hep vesvese ve cahilce uygulamaların mantığı görülür. Bu gibi duygusal zaafılar üzerinden hocalık kisvesi ile yürütülen sömürünün inandırıcı olması için mutlaka dini duygular üzerinden bağlantılar kurulur ve sahte dayanaklar oluşturulur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah insanların bir kısmını yoluna kabul eder. Bir kısmı da sapık sayılmayı hak eder. Çünkü onlar Allah'tan önce şeytanların emrine girer, bir de kendilerini doğru yolda görürler." (Araf 7/30)

Bu noktada herkes; zihnindeki **din** kavramını, çevresindeki kültürel uygulamaları dikkate alarak ortaya çıkan fotoğrafın bir yerine -kendi algısıyla- konumlandırmalıdır.

Herhangi bir şeyin yaşatıldıkça ve paylaşıldıkça bireysel olmaktan çıkıp bir fenomene³ dönüştüğü malumdur. Her türlü cemaat, mezhep, tarikat vb. inanç akımları; sanat ile ilgili ekoller; etnik ve coğrafi koşulların etkilediği toplumsal anonim davranışlar, ritüeller de farklı değildir.

Bu fenomenleri baskın olarak yansıtan grupları belirli kriterlere göre sınıflandırma ihtiyacı ortaya çıktığında **ulus/kavim, medeniyet, din, mezhep** gibi temel ayrıştırıcı kavramlara ihtiyaç duyulur.

Toplumları ayırıştırmada kullanılan bu çekmecelerin her birinin baskın unsurları farklı kaynaklardan beslenir. Ulus ayrımının baskın kaynağı; coğrafya ve ırk unsurlarıdır. Medeniyet ayrımının baskın kaynağı; benimsenerek üretilip hayata yansıyan maddi, yönetsel, biçimsel ve manevi unsurlardır. Din ve mezhep ayrımının baskın kaynağı ise bir şekilde ilahi olan ile kurulmuş olan bağlardır.

Geçmişin birikimi ile oluşan ve lokal olarak bağlayıcılığı da bulunan değerlerin sürdürülmesine **gelenek** ya da **görenek** deniliyor.

Gelenek ve görenekler toplumsal aklı temsil etmesi yönüyle önlenemez bir birikimdir. Bir çırpıda oluşmadığı için kolayca terk edilmesi ve dışlanması da mümkün değildir. Hatta maruz kalınan bir olumsuzluğa karşı toplumsal olarak sığınılacak vazgeçilmez bir limandır.

Bu liman aynı zamanda; bir takım ritüellerin, ezoterik,⁴ metafizik, mistik akımların gelişip kalıcı öğretilere dönüşebilmesinin de zeminidir.

Her Şeyin Mutlaka Bir Temeli Olmalıdır.

İlerlerken geçmişini unutmamak ve arada geriye bakarak geçmişini hatırlayıp, yaşanmış hatalara düşmemek için dersler çıkarılması gerektiği malumdur. Sürekli geçmişe takılmanın ise bir tür bağınazlık oluşturacağı şüphesizdir. Bu olası körlüğü önlemek için sağlam bilgiyle ilerliyor olmak gerekir. Oluşmuş yapılar bir temele dayanarak sorgulanmadığı takdirde, akletmeyen herkes, hazır kalıpların⁵ değişmez müşterisi olur. Eğer bir de bu kalıplar dokunulmaz hale getirilmişse manevi bir kültürün etrafında insanların hızla biriktiğine şahit olunur.

Önce dini adetteştirdiler, ardından adetlere din diye sarıldılar.⁶

Kur'an ile bir miktar haşır neşir olanlar, ayetlerde geçen; "atalarının dini", "geçmiş masallar", "babaları bir şey bilmiyorsa" gibi ifadeler⁷ ile geçmişlerini referans göstererek yaratıcının ayetleri ne ısrarla karşı çıkanların muhatap alındıklarını hatırlayacaklardır.

Ne ilginçtir ki pozitivist öğretiler de din ve diğer kutsallaşmış yapılar ile çatışır. Onlar için sadece tabiatta keşfedilen bilgiler gerçektir ve dikkate alınmalıdır. İlahi

bilgiyi dogmatik olduğu için reddeden pozitivistlerin, sadece ispatlanmış bilgileri esas alarak oluşturdukları bu yapı bir tür *bilim kültürü* oluşturmuş olmaktadır. Keşfedilmemiş ya da güvenilir ispata dayanmayan alanlardaki bilim kurguların insanlığın karşısına inanılması gereken temel doğrularmış gibi çıkartılması da büyük bir sorundur. Bu yapı insanı medeniyet düzleminde teknolojiye ve varlığa esir kılan bir yeryüzü tanrısı idhas etmenin aracına dönüşmüştür.

Aynı paralelde Marx'ın "din afyondur" yaklaşımı da insanları kuşatarak onları çıkarıcı davranmaktan uzak tutan değerlere bir eleştiridir. Bu söz, ortaya atılan sınıfsal fenomenin önündeki engelleri aşmak ve yeni bir alan açmak için söylenmiş olmalıdır. Çünkü her fenomen, hedef kitlesinin öğrenilmiş davranışları ve/veya düşünce süzgecinden geçtikten sonra kabul ya da reddedilir. Çatışmalar ve git-geller kaçınılmazdır. Bu söz, kilise uygulamaları ve oluşturulmuş din söylemlerine karşı bir anlam ifade etse de fitratın kabul edebileceği bir temel yaklaşım olmamıştır.

Değişmemiş ve insan ilaveleri bulunmayan son ilahi kitap Kur'an, işlerin mutlaka bir temelini olması gerektiğini söyler. Bu temelini ise tamamen bilgiye dayanması gerektiği açıkça belirtilir. Bunun için de defalarca akletmenin gereğinden bahsedilerek *düşünme* fiilinin olmazsa olmaz olduğu anlatılır. İlgili ayetlerden bazıları şöyledir: "Yahudiler, "Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller" dediler. Hıristiyanlar da, "Yahudiler bir temel üzerinde değiller" dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar. (Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, hükmü Allah verecektir." (Bakara 2/113).

"...De ki: "Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz." (En'âm 6/148).

"Andolsun, onları, bir bilgi üzerine (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık." (Duhan 44/32).

"Dediler ki: "Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder." Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar." (Casiye 45/24).

"De ki: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan önceki bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı olsun getirin bana!" (Ahkaf 46/4).

Günümüze kadar, ilk insandan itibaren gelişen ortak davranışlar birçok farklı kültürel yapıları oluşturmuştur. İçinde yaşanan dünyanın güzellikleri ve tehditleri ile paralel gelişen bu ortak inanca dönüşmüş davranışların

Özellikle bir Müslüman için inandığı peygamberine inmiş rehber kitap, aynıyle elindeyken başka kaynaklar araması ve hareketlerini temellendirememesi düşünülemez.

çeşitli aralıklarla ortaya çıkan ilahi düzenlemeler karşısında yok olmadıkları ortadadır. Miras alınan ritüellerin şekil olarak asırlardır muhafaza ediliyor olması da bunun delilidir. Peygamberlerin tamamının şirke karşı mücadele etmesine rağmen insanoğlunun hâlâ kendisine birtakım koruyucu ve kollayıcılar ihdas etmesi ve bunlardan yakasını kurtaramaması tuhaf bir durum değil mi?

Bu gibi tuhafılıklara düşmemek için bireyin yapacağı en önemli şey her fenomeni temellendirmek olmalıdır. Dayanılan temel o fenomeni doğruluyor ve sağlam deliller ile destekliyorsa tartışmaya gerek kalmaz. Yok, kaynak ile irtibat kopmuşsa artık o fenomenin savunulacak bir yanı kalmamış demektir. Özellikle bir Müslüman için inandığı peygamberine inmiş rehber kitap, aynıyle elindeyken başka kaynaklar araması ve hareketlerini temellendirememesi düşünülemez.

Çoğunlukla insanları yanıltan şey, orjinal kaynağı ile irtibatı kopmuş bir fenomenin oluşturulmuş zayıf bağlar ile hâlâ etrafında insan biriktirebiliyor olmasıdır. Burada da karşımıza insanın taklit⁸ etme kolaycılığına sapma özelliği çıkıyor. İlginçtir ki taklit, Arap dilinde gelenek anlamına geliyor. Bu kavram ilişkisi üzerinde yapılacak ufak bir tefekkür bile taklitçiliğin ne kadar tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini göstermeye yetecektir.

Son olarak Ali Şeriatî'nin konumuzu özetleyen sözünü hatırlatalım.

"Önce dini adetleştirdiler, ardından adetlere din diye sarıldılar."

NOTLAR

1. Türk Dil Kurumu
2. "Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i" 1852 Marx
3. 1. isim Olay 2. felsefe Görüngü (<http://www.tdk.gov.tr>).
4. Ezoterizm, bir konudaki derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir üstad tarafından sadece ehil olanlara inisiyasyon yoluyla öğretilmesidir. Ezoterizm (içer yönelik anlam/ileti), asıl olarak belirli kişilerin içselliği ile sınırlandırılmış felsefi öğretilerdir. Bu öğretiler herkes tarafından bilinen ezoterik (dışa dönük anlam/ileti) öğretiler değil, tam tersine belirli kişilerin aşamalardan geçerek bilmeye hak kazandığı öğretilerdir. Diğer anlamı ise içsel, tinsel farkın dalığa sebep olan, Mistisizm ile eşanlımlı kabul edilen önemli ve kesin bilgilerdir. Ayrıca Ezoterizm geniş, farklı öğreti ve pratik yelpazesine sahip olan bir akımdır. / Kaynak: Wikipedia.
5. Geleneksel yapıya ait öğretilerin.
6. Ali Şeriatî'ye atfedilen söz.
7. Bakara 2/170; Araf 28 – 70 – 71 - 173; Yunus 78; Yusuf 40; Kehf 5; Enbiya 53 - 54; Muminun 83; Şuara 76; Kasas 36; Sebe 43; Necm 23; Enam 25; Enfal 31; Nahl 24; Ahkaf 17; Kalem 15; Mutaffifin 15; Maide 104; Hud 62 - 109; İbrahim 10; Şuara 74; Neml 68; Lokman 21; Saffat 69; Zuhuruf 22 – 23 - 24;
8. التقليد el-tekalid Arapça da gelenek anlamına gelir.